

ISSN 1301-7667

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

OLBA

II

(ÖZEL SAYI)
I.CİLT

I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu
Bildirileri

MERSİN 1999

MERSİN ÜNİVERSİTESİ

KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI - II

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of Olba:

OLBA'nın bundan sonraki sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Mersin Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü MERSİN/TÜRKİYE

e-mail: Kilikia@usa.net

Tel: 0.90 324 361 00 01 (10 hat) / 162

Fax: 0.90 324 361 00 46

ISSN 1301-7667
MERSİN 1999

ÖNSÖZ

Mersin Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olan "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi"nin düzenlemiş olduğu "I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu"nın bildirilerini içeren bu kitabın basımını sağlayan Mersin Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Uğur Oral'a teşekkürü borç biliriz.

"I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu" 1-4 Haziran 1998 tarihleri arasında Mersin Üniversitesi Rektörlüğü, "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM)" tarafından düzenlenerek Fen ve Edebiyat Fakültesi Konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Hergün 9.30 - 18.00 saatleri arasında yapılmış olan konuşmalar, sempozyumun son günü olan 4 Haziran'da Kanlıdivane (Kanytelleis)'ye düzenlenmiş bir gezi ile son bulmuştur.

Prehistorik çağlardan İslami döneme kadar tüm dönemleri kapsayan bildiriler, konularına göre belli günlere bölünmüşlerdi: İlk gün Kilikia Arkeometrisi , Prehistoria ve Protohistoria'sı, ikinci gün Protohistoria'ya devam edilerek Klasik ve Hellenistik Yunan Kilikia Arkeolojisine geçiş, üçüncü gün Hellenistik ve Roma Kilikiası ile numismatik, epigrafik ve filolojik açıdan Kilikia, son gün ise bölgenin Bizans ve İslami dönemleri incelenmiştir.

Bildiriler, bölgede kazı, yüzey araştırması ya da bilimsel veriler ile kütüphane çalışmaları yapan araştırmacıların bu konularda ulaştıkları sonuçları içermiştir. Katılımcıların bizzat kendi araştırmalarında elde ettikleri son buluntularını, bulgularını ya da teorilerini anlatmış oldukları bu sempozyum, konularında söz sahibi olan bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Uluslararası Kilikia Sempozyumu'na onur konuğu Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Sencer Şahin olmuştur.

Gizemli Kilikia üzerine bilgilerimizi zenginleştirmek için bu sempozyuma katılmış olan tüm meslektaşlarıma teşekkür ederim. Sempozyum'un iki yılda bir tekrar edilmesi amaçlanmaktadır.

Aşağıda adları yazılı bulunan kişi ve kuruluşlara, sempozyum'un gerçekleşmesindeki değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim:

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı sayın Prof. Dr. Onur Bilge Kula,

Mersin Üniversitesi eski Rektörü sayın Prof. Dr. Vural Ülkü,

Sempozyum organizasyon komitesi üyeleri Öğr. Gör. Murat Durukan, Öğr. Gör. Ümit Aydınoglu ve Okt. Murat Özyıldırım,

Atlas Dergisi Yazı İşleri Müdürü Özcan Yüksek ve Arkeolog Füsün Arman ,

Martı Otel ve Genel Müdürü sayın Cemal Akın,
Royal Restoran ve Mersin Seyahat İşletmesi.

Sempozyum'da sunulmuş olan bildirilerin kalıcılığını sağlamak ve bu bilgiyi geniş kitlelerle paylaşabilmek amacıyla bunları yayınlamak da, sempozyum'u gerçekleştirmek kadar önem taşımaktadır. "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi"nin "Olba I" adlı (sayın İçel Valisi Şenol Engin ve Vali Yardımcısı sayın Muzaffer Güzelant'ın katkılarıyla ve T.C. Kültür Bakanlığı'nın olanaklarıyla basılmış olan) ilk yayınından sonra "Olba - Özel Sayısı-" başlığı ile yayına girmiş olan bu kitap, "I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu" nun bildirilerini içermektedir.

Bu yayının gerçekleşmesinde bizzat organizasyonu ile ilgilenen ve maddi kaynak yaratan sayın Rektörümüz Prof. Dr. Uğur Oral'a bu değerli katkılarından ötürü sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürü sayın Ergin Ören, Müdür Yardımcısı sayın Mustafa Akray ve bilgisayar operatörü Nur Sema Gültepe'nin basım aşamasındaki yardımları ile "Olba -Özel Sayısı-" oluşturulmuştur. Katkı ve ilgilerinden dolayı ayrıca Almanya Federal Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Büyükelçi sayın Dr. Hans-Joachim Vergau ve Kültür Müşaviri sayın Dr. Gudrun Sräga'ya teşekkür ederiz.

Saygılarımla,
Doç. Dr. Serra Durugönül
Arkeoloji Bölüm Başkanı ve
KAAM Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sencer ŞAHİN	Tarihi Açıdan Anadolu ve Türk Kimliği 3
Ali Duran ÖCAL	Korykos ve Çevresinin Biyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Özellikleri 9
Remzi YAĞCI	M.Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret 17
Éric JEAN	The "Greeks" in Cilicia at the end of the 2nd Millenium B.C.: Classical Sources and Archaeological Evidence 27
Bruno JACOBS	"Freie" Völker im Achämenidenreich-Zu einem Topos in der antiken Überlieferung zur persischen Reichsverwaltung 41
Olivier CASABONNE	Local Powers and Persian Model in Achaemenid Cilicia: A Reassessment 57
Serra DURUGÖNÜL	Nagidos Üzerine Düşünceler 67
Murat DURUKAN	Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde ..... Polygonal Teknikte İnşa edilmiş Olan Mezarlar 79
Kai TRAMPEDACH	Teukros und Teukriden, Zur Gründungslegende des Zeus Olbios- Heiligtums in Kilikien 94
Christof BERNS	Der Hellenisticsche Grabturm von Olba.....111
Mustafa SAYAR	Kilikya'da Tanrılar ve Kültler 131
Ümit AYDINLIOĞLU	Doğu Dağlık Kilikia'da Villae Rusticae 155
Emel Erten YAĞCI	Kilikia'da Cam 169
Marion MEYER	Die sog. Tyche von Antiocheia als Münzmotiv in Kilikien 185

II

James RUSSEL	The Mint of Anemurium 195
Erendiz ÖZBAYOĞLU	Soli (Cilicia) ve “Soloecismus” 209
Jenifer TOBIN	Küçükburnaz: A Late Roman Mansio in Smooth Cilicia 221
Gabriele MIETKE	Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien 227
Gülgün KÖROĞLU	Yumuktepe Höyüğü 1997 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları ve İslami Döneme Ait Bir Cam Kandil 241

M.Ö. III.-II. BİNDE KİLİKİA'DA TİCARET

*Remzi YAĞCI

Klasik kaynaklarda coğrafi özellikleri nedeniyle batısı dağlık (*Cilicia Tracheia/ Aspera*); doğusu ovalık (*Cilicia Pedias/Campestris*) olarak anılan; doğuda Amanos dağları , batıda Alanya (*Korakesion*) kuzeyde Toros Dağları, güneyde Akdeniz ile sınırlanan Kilikia'da ticaretin başlangıcı; obsidyen ticareti ile Akeramik Neolitik Döneme değin gitmektedir .Orta Anadolu'da, Acıgöl, Çiftlik merkezli bu ticaretin yayılımı Kilikia'yı da içine alarak, en güneyde Mısır - Beidha'ya değin uzanmaktadır.¹ Kalkolitik dönemde Suriye ve Kuzey Mezopotamya ile yoğun ilişkilerden sonra Eski Tunç Çağı'ndaki teknolojik gelişim sonucunda ilgi, maden kaynaklarına yönelmiştir. Tarsus'un kuzeyinde, *Kilikia Torosları* (örn. *Bolkar Dağları*); gümüş, kurşun, altın, bakır, demir ve arsenik cevherleri ile varıl maden kaynaklarına sahiptir. Troya , Karataş, Tello, Assur, Kültepe, Acemhöyük'den ele geçen gümüş, bakır buluntulardan alınan örnekler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; Toros kaynaklı maden cevherlerinin M.Ö. III. ve II. binde kullanıldığı belirlenmiştir.² Bu varıl maden kaynaklarına yakınlığı, Kilikia'nın maden ticaretinde önemini artırmıştır. Ayrıca bu madenlerin kullanımı, Anadolu'ya, karşılıklı etkileşim ve yarışma sonucu teknolojik gelişim sağlamış ve ticari canlılık getirmiştir.³

Kilikia, Eski Tunç II döneminde ovalık kesiminde saptanmış yirmi altı yerleşimle varıl bir kent yaşamı sürmektedir. Ovalık Kilikia ve Göksu (Kalykadnos) vadisinde sayısız Eski Tunç seramik örnekleri bulunmuştur .⁴ Bu dönemde , Tarsus'ta üretilen bir çömlek örneği (M.Ö. yak.2650), Mısır Giza'da Keops dönemine tarihlenen bir yapıda bulunmuştur.⁵ Tarsus buluntularına göre Kilikia; Amanos dağlarının ötesinde, Erhanedan III dönemini yaşayan Mezopotamya, Suriye ve deniz ötesinde Kıbrıs ile ticari ilişkiler kurmuştur. Örneğin, Mezopotamya ve Suriye ile olan ticari ilişkileri gösteren en tipik arkeolojik buluntular, "*metallische Ware*" dir.⁶ Ayrıca Torosları ötesinde Gülek boğazı yoluyla maden kaynakları rotası (*Bolkardağ ve Darboğaz*) üzerinden Acemhöyük ve Konya bağlantılı; Amanosların ötesinde

* Yrd.Doç.Dr. Remzi YAĞCI, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. Mersin-TÜRKİYE

¹ Mellink 1989:328; Renfrew 1996: 356 ; Sevin 1997: 30

² Bing 1968: 6 , 11 vd. ;Mellink 1989: 328; Yener ve diğ : 565

³ Mellink 1989: 322

⁴ French 1965: 186; Bing :10

⁵ Goldman 1956: 60 vd. Bing 1968: 10

⁶ Mellink 1989: 323,328; Anadolu ve Mezopotamya'daki, Yukarı Fırat, Habur ve Balikh bölgelerine yayılmış *metalik kaplar*' ın çeşitli örnekleri; Kültepe, Tarsus, Tel Brak, Tel Tainat ve Tell Huera'da bulunmuştur. Özgüç 1986: 37

Zincirli, Gedikli bağlantılı ve Amanosların güneyinde Amik bağlantılı seramik ithal etmiştir. Tarsus, Kilikia'nın karayolu ticaretinin yanısıra deniz ticaretinin de yapıldığı önemli bir limandır. Böylece ilk kez Eski Tunç II döneminde Kilikia aracılığıyla Anadolu, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs ile deniz yoluyla ticarete başlamıştır.⁷ Kilikia'nın M.Ö. 2300'lerde kuzeybatı Anadolulular tarafından ele geçirilmesi O'nun ticari bir merkez olarak önemini kanıtlamaktadır.⁸ Kilikia bu dönemde gelişimini sürdürmüş; etkileri, Torosların ötesinde İç Anadolu'nun güney ve güneybatı bölgelerine değin yayılmıştır. Beycesultan XIII'de ele geçen seramik örnekleri, bu etkilere ve Kilikia'nın dışsatinına ilişkin önemli ipuçları vermektedir.⁹

Eski Tunç III döneminde, çark yapımı çanaklar, çift kulplu; *depas amphikyplonlar*, kadehler, *tankardlar*, Orta, Batı ve Güney Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yayılarak, Batı Anadolu (olasılıkla Troia) kökenli *ticari mallar* biçiminde karşımıza çıkmaktadırlar. Çift kulplu kap türleri, Troia II ve III ile olarak bağlantılı olarak Tarsus Eski Tunç III tabakalarında ele geçmiştir.¹⁰ Bu kap biçimleri, ticarete bağlı olarak Kilikia'da yeni bir yeme içme kültürünün başladığını göstermektedir. Ayrıca "Copper Age Ware" olarak anılan, biraz daha ilkel, kırmızı astarlı ve perdahlı Orta Anadolu kökenli Eski Tunç II tipi kaplar, Tarsus'ta Eski Tunç III döneminden itibaren yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Kuzey Suriye'den de "Suriye şişeleri"nin dışalımını yapılmaktadır.¹¹ Bu ilişkiler, çeşitli biçimlerde yorumlanmaktadır.¹²

II. Troya, Kilikia'da Eski Tunç III döneminin (M.Ö. 2400-2000) atası sayılmaktadır. Kilikia'da Troya etkileri, en son IV. Troya kap biçimleriyle saptanmıştır.¹³ Eski Tunç Dönemi'nin sonunda, M.Ö. 2300'lerde Balkan yarımadasından Batı Anadolu'ya giren Hint Avrupa kökenli kavimler (Luwiler?), Güneybatı Anadolu'dan Çukurova'ya değin yayılmışlardır.¹⁴ Bu yayılmacı hareket, Batı, Güney Anadolu ve Konya ovasında büyük yıkıma neden olmuştur. Ancak Kilikia'ya gelinceye dek bu hareket gücünü yitirmişe benzemekte ve M.Ö. II. bine; Kuzey Suriye'de Hurrilerle birlikte ortaya çıkan renkli seramiğin Kilikia'ya da girmesine kadar bu bölgede önemli bir kültürel

⁷Mellink 1989: 324

⁸En iyi Troya II d-g ile temsil edilmektedir. Mcqueen 1986: 28

⁹Mcqueen 1986: 28

¹⁰Goldman 1956: 61 vd.; Mcqueen 1986: 27 vd.; Özgüç 1986: 37 vd.

¹¹Özgüç 1986: 35 Alabastron tipindeki *Suriye şişeleri*, Tarsus Eski Tunç III katında ele geçmiştir. Bu tipteki örnekler, Amarna, Germayir, Tilmen Höyük ve Tell Huera'dan kazı buluntusu olarak bilinmektedir. Ayrıca Gaziantep Müzesi'nde de yayınlanmamış bir grup olarak bulunmaktadır. Tarsus kökenli Suriye şişeleri, ticari mal olarak Kültepe'de bulunmuştur. Özgüç 1986: 36 vd.; Mellink 1989: 322, 326; Sevin 1997: 93. Bütün bu örnekler, Kuzey Suriye ile Kilikia arasındaki yoğun ticari ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır.

¹²Garstang 1953: 192 vd. Mellink 1989: 326

¹³Kırmızı çapraz bantlı kaplar, ancak; Goldman, bu kapları Til Barsib'te bulunmuş Suriye tipi ayaklı kaplarla da biçimsel olarak eşlendirmektedir. Goldman 1956: 61

¹⁴Bing 1968: 10

bir değişimin olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Bununla birlikte, Anadolu'nun Kuzey Suriye ve Filistin'e en yakın bölgesi olan Kilikia'nın Eski Tunç döneminin sonları ve Orta Tunç döneminin başlarında (Geçiş Dönemi); Ege, Kıbrıs ve Suriye'nin de bulunduğu etkin bir ticaret ağının içinde bulunduğu arkeolojik buluntular vardır. Örneğin, Ovalık Kilikia'nın batı ucundaki Soloi'de bulunan bir definedeki silahların benzerleri; Byblos, Kıbrıs, Girit, Troya ve Grek yarımadasında ele geçmiştir.¹⁶ Yine aynı grupta bulunan madenden yapılmış bir damga mühürün¹⁷ üzerindeki hiyeroglif yazıt; A.Goetze tarafından en eski hiyeroglif yazı örneklerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Buna göre, Hitit hiyeroglif yazısının önce Luwilerce bulunduğu, oradan da bütün Anadolu'ya yayıldığı sonucuna varılmaktadır.¹⁸ Öyleyse, Soloi definesindeki silah, alet ve mühürler aynı kişiye aitse; bu, Doğu Akdeniz'de ticaret yapan bir Luwili tüccar (?) olmalıdır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Eski Tunç Çağı'nda arkeolojik verilere göre, ticari ilişkileri, çoğunlukla seramik buluntular belirlemektedir. Ancak değerli madenlerin de ticari alışverişte serbestçe kullanıldığı Troya ve Tarsus'tan iyi bilinmektedir. Kalaya kolayca ulaşılabilen madenden yapılmış kaplar ve silahlar ve süs eşyaları hem kara ve hem de deniz yoluyla Eski Tunç III merkezleri arasında gidip gelmektedir. Kilikia'nın, Eski Tunç Çağı'nda Anadolu platosuyla Suriye arasında bir köprü görevi gördüğü, Tarsus'ta bulunan Ege, İç Anadolu ve Suriye seramiği belgelemekte ve Kilikia'nın kara ve deniz yoluyla ticaret yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Kilikia, bu dönemde seramiğin yanısıra olasılıkla tekstil, keten pazarlamacıdır. Tarsus, fayans ve fritten yapılmış nesnelere dışalımını yapmakta, tüccarları uluslararası tipte ağırlıklar kullanmaktadırlar.²⁰ Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan çok önce ticaret yapan bu tüccarlar, olasılıkla Luwilerdir.²¹

Eski Tunç Çağı'nda Kilikia'nın ticari konumu, ilişkileri ve kaynaklarından söz ettikten sonra; *M.Ö. II. Binde Kilikia'da Ticaret* 'e değinebiliriz. M.Ö. II. binin Assur Ticaret Kolonileri Dönemi (Orta Tunç Çağı) başlarında Anadolu Mezopotamya arasında yoğun bir ticaret için gerekli mekanizmalar kurulmuş durumdadır. Ticarete maden alışverişi ağırlıklıdır. Kara yoluyla, eşek kervanlarıyla yapılan bu ticaretin Anadolu'daki merkezi Kültepe *Kaniş karum*'u; Mezopotamya'daki merkezi de Assur'dur. *Karum*'da

¹⁵ Mcqueen 1986: 28

¹⁶ Bittel 1949: 183-205; Bing 1968: 15; Bilgi 1997: 11, lev. 31

¹⁷ Bilgi 1997: Lev. 40 sağ

¹⁸ Diğeri, Tarsus'dan kral Telepinu dönemine (M.Ö. 1525-1500) ait İşputahsu mühür baskısı. Akurgal 1995: 21 M.Ö. II. bine tarihlenen bu tip bir diğer mühür de Beycesultan'da bulunmuştur. Mcqueen 1986: 24

¹⁹ Bing 1968: 10, 13

²⁰ Mellink 1989: 328

²¹ Bing 1968: 16; Mcqueen 1986: 24

bulunan iş mektupları ve anlaşmalara göre; tüccarlar, Assur'dan Kaniş'e kalay ve kumaşın yanında, ziynet eşyaları (küpe, bilezik, madeni kemer), hurma, incir vb. getiriyorlar; karşılığında altın gümüş bunun yanında ise yerli bakır yün, gibi malları götürüyorlardı.²² Bu madenlerden gümüş bakırla birlikte değişimde en yaygın kullanılanıdır.Bakır, gümüş gibi hem ticarete para yerine, hem de kalay yapmak için temel maden olarak işlev görmektedir.²³ Gümüş, Kilikia Toroslari'ndaki Bolkar Dağları'nda bol miktarda bulunmaktadır. Mezopotamya kaynaklarında; Bolkar Dağları'nın, Akkad kralı Sargon (M.Ö.2334-2279) ve Yeni Assur kralı III. Salmanasar yazıtlarında (M.Ö.726-722) adı geçen "Gümüş Dağı" olduğu varsayılmaktadır.²⁴ Bu varsıl doğal kaynaklar, tarih boyunca Önasya monarşilerinin ilgisini Kilikia'nın kuzeyindeki Toroslara çekmiştir.

Assur ile Anadolu arasındaki ticaretin ana rotalarından birisi de *Kilikia Kapıları'dır (Gülek Boğazı)*.²⁵ Bu rotanın Koloni Dönemi'nde ne denli etkin olduğu Ovalık Kilikia'da M.Ö.XIX.yy. ilişkin buluntu veren otuz dört yerleşim yerinin saptanmış olmasıyla açıklanabilir. Bu yerleşimlerden Misis ve Sirkeli ana rota üzerinde stratejik noktalarda bulunmaktadır.²⁶

Bu dönemde Kilikia'da Suriye tipi boyalı kapların (ilk kez Tarsus IV.tabakada) yaygınlaştığı ve yine Suriye tipi açık zemin üzerine koyu renkli seramiğin (M.Ö.1900'ler) ortaya çıktığı izlenmektedir .Bu tip seramikler Tarsus'ta 'geçiş dönemi' seramiği olarak tanınmaktadırlar.²⁷ Mersin Yumuktepe'de ise M.Ö.II.binin başlarında Anadolu bağlantısı (*copper age wares*) kesilmiş; yerini Suriye Orta Tunç seramik örnekleri almıştır. ²⁸Bu mallar, Kilikia'nın geçiş döneminde Kuzey Suriye ile olan yoğun ticari ilişkilerini yansıtmaktadırlar.

Ticaret Kolonileri'nin Kültepe'de M.Ö.1840'ta yangın geçiren II.katından sonra yeniden kurulan Ib katı , 1740'larda yıkıma uğratılmıştır. Olasıdır ki, bu zamana dek barış içinde yaşayan Hattili yerli kavimler ile M.Ö. III.binin sonlarında göç sonucu, Anadolu'ya giren Hititler, toplumsal anlaşmazlığa düşmüşler ve çok sayıda kent, *karumları* ile birlikte (kesin olmasa da) Hititler tarafından ortadan kaldırılmış ya da yerli beylerin iç hesaplaşmaları sonucu yıkılmıştır²⁹ Daha sonra Orta Anadolu'da ilk siyasi birlik M.Ö.1750'lerde Hititlerce kurulmuştur. Bu siyasi birliğin

²² Collon 1995: 90 vd. ; Dercksen 1996: 2; Donbaz 1997: 63 vd.

²³ Dercksen 1996: 151,181

²⁴ Bing 1968: 11 vd.; Dercksen 1996: 149

²⁵ Donbaz 1997: 62

²⁶ Bing 1968: 18

²⁷ Goldman 1956: 62

²⁸ Garstang 1953:197

²⁹ Collon 1995: 104 ; Sevin 1997: 103

kurulmasından sonra Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasındaki organize ticari ilişkilerin artık sona erdiği arkeolojik tabakalardan anlaşılmaktadır. Hititler, gereksinimleri olan hammadelerin ve malların sağlanması için yeniden güneye doğru yönelmişlerdir.³⁰ Ancak Kuzey Mezopotamya 'daki ticaret yolları Hurrilerce kesilmiştir. Bu yolları Hitit Devleti yararına açmak için ilk girişimde bulunan kral, I.Hattuşili'dir. Hattuşili, ilk olarak, başkent ile Gülek Boğazı arasındaki kentleri egemenliği altına almış, *Kilikia*'ya girerek Akdeniz'e ulaşmış ve Alalah'ı (VII) ele geçirmiştir (M.Ö.1650-1600). Bunun başlıca nedeni ticaret rotası üzerinde stratejik merkez olan Halep'e egemen olmaktır.³¹ Hattuşili'nin bu çabası, Assur bağlantısının kesilmesi nedeniyle, temel kalay kaynağının ortadan kalkması olarak yorumlanmaktadır.³²

Hattuşili'den sonra Suriye seferlerini, Suriye ve Babil'i ele geçiren torunu *Murşili* sürdürmüştür. Tarsus'ta ele geçen, Geç Tunç I dönemine tarihlenen bu dönemde Suriye'de de bilinen (Alalah V)dışalım bir Mısır, Tell-el-Ajjul kap parçası ve Hitit kralı Telipinu (M.Ö.1525-1500) ile çağdaş Kizzuwatna kralı *İsputaşu* 'ya ait mühür baskısı, Kilikia'nın ticari bağlantıları ile ilgili ipuçları vermektedir. Ayrıca, bu buluntular, kronoloji konusunda da önemli veriler niteliği taşımaktadırlar. *İsputaşu*'ya ait bir grup bulla da Hititlerin başkenti Boğazköy'de açığa çıkarılmıştır. Bu bullaların kralın, O'nu temsilen alış-veriş amacıyla vekalet verdiği bazı mühür evleri tarafından malları, vergileri güvence altına almak amacıyla kullanıldıkları bilinmektedir.³³ Bullalar, Kizzuwatna ve Hitit sarayları arasındaki saraya bağlı bir ticari ilişkinin varlığını belgelemektedirler.

Hitit devleti, bir aşağı ülke konumundaki Kizzuwatna'yı sürekli denetim altında bulundurmak istemiş ve M.Ö.1200'den kısa bir süre sonrasındaki yıkılışına değin bunu başarmışlardır. Bunun sebebi, Kızılırmak yayı içindeki anavatanın askeri güvenliğinin sağlanması ve ticaret yollarının denetim altında tutulmasıdır. Çünkü M.Ö.II.binde Ovalık Kilikia'yı içine alan Kizzuwatna; Anadolu ile Suriye arasında bir geçiş bölgesidir ve bu nedenle Hitit, Mısır ve Hurri-Mitanni devletlerinin ortak ilgi alanıdır. Uluslararası ticaret yapan limanları dolayısıyla (örn.Ugarit) sürekli egemenlik kurmak istedikleri Suriye'ye en yakın bölgedir³⁴.

³⁰ Mcqueen 1986: 29 ;Collon 1995: 104

³¹ Beal 1986: 425

³² Mcqueen 1986: 36; Toros dağlarında Kestel kalay yatağı ve Göltepe'de kalay madeni üretiminin varlığı, M.Ö. III.binin ilk yarısından başlayarak kullanıldığı bilirse de M.Ö.II.binde neden yeterli bulunmadığı yoruma açıktır. Mcqueen 1986: 9; Derksen 1996:28

³³ Bu mühür evi Tarsus'ta olabilir. *İsputaşu*'nun mühür baskısının Tarsus'ta bulunması, Tarsus'un ya Kizzuwatna'nın bir kenti ya da başkenti olduğunu gündeme getirmektedir. Goetze 1940: 73 vd. *İsputaşu*'nun mühür baskısı Goetze tarafından, Pompeiopolis damga mühürü ile birlikte en eski hiyeroglif yazı örneklerinden birisi olarak yorumlanmaktadır. Akurgal 1995: 21

³⁴ Kizzuwatna, Ovalık Kilikia'da, Hurrili ya da Hint-Ari kökenli bir hanedan tarafından kurulmuş, Eski Hitit döneminde Hitit egemenliğindeyken daha sonra federal yapıda Hitit ya da Hurri egemenliğine girmiş

Boğazköy yazıtlarından (*K Bo I 14*)'e göre; Kizzuwatna, Hititlerce 'Demir Ülkesi' olarak anılmaktadır. Bir maden üretim merkezidir; bu merkezde demir silahlar üretilmekte ve bu silahlar; Kizzuwatna kentindeki kralın mühür evinde saklanmaktadır³⁵. Bu yazıta göre, Hitit İmparatorluk Döneminde, Hitit sarayının Kizzuwatna'da demir gibi önemli bir madenin tekeline elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Kralın silahlarının saklandığı mühür evi; Hititler için, Kilikia'nın, hem askeri (stratejik) hem de ekonomik yönden önemini vurgulamaktadır.

Arkeolojik verilere göre; Hititler döneminde, Kilikia 'da ticarete ilişkin, ticari mal olarak değişimi yapılabilecek ya da saraylar arasında armağan alışverişi (*gift changing*) olarak verilebilecek nitelikte eşyaları, dolayısıyla ticari malları saptamak zordur. Bunun nedeni öncelikle ticari malların, armağanların kolay yok olabilir özellikte, dayanıksız olmasıyla açıklanabilir. Örneğin yazıtlara göre; Hititleri ilgilendiği mallar arasında mobilya, tahıl, at, mücevherat, altın, gümüş, demir, bakır vb. bulunmaktadır³⁶. Ayrıca, Geç Tunç Çağı'nda; Kaş, Ulu Burun batığından ele geçen ticari mal envanteri de (M.Ö.XIV.yy.sonu)³⁷ bu dönem Akdeniz ticareti ile ilgili fikir vermektedir. Kilikia'da bu döneme ilişkin sayılabilecek ticari ticari mallar arasında; dışalım olarak, Tarsus (Gözlükule), Mersin (Yumuktepe)'de ele geçen; "Cypriot White Slip II" kapları³⁸; Batı Anadolu'dan bütün Doğu Akdeniz'e kurulan yoğun bir ticaret ağının sonucunda her yere yayılmış olan;³⁹ Kilikia'da da Mersin (Yumuktepe), Tarsus (Gözlükule) (LH IIIB1, IIIC)⁴⁰, Kazanlı(LH IIIC), Domuztepe, Kilisetepe (LH IIIA2, IIIB1, IIIC), Soyali gibi merkezlerde açığa çıkan, Myken kapları bulunmaktadır.⁴¹ Hanfmann, Myken kaplarının Kilikia'ya, M.Ö.XIV.-XIII. yüzyıllarda, Kıbrıs'ta yerleşen Mykenli tüccarların Kilikia ile olan sınırlı ticareti sonucunda

---

yeni bir güçtür. Başkenti Kummanni'dir. Yeri Anadolu-Suriye arasında Halpa (Halep)'in hemen kuzeyindedir. Bugünkü Adaniya, Tarsus (Tarşa), Şaliya önemli kentleri arasındadır. Goetze 1940: 4 vd.; Mcqueen 1986: 44 vd.

³⁵ Goetze 1940: 27 vd. KBo I 14 III.Hattuşili dönemine tarihlenmektedir.

³⁶ Bkz not 35; Cline 1994: 71

³⁷ Cline 1994: 100 vd. Renfrew 1996: 359; altın, gümüş, bakır, bronz, kurşun, fayans ve camdan üretilmiş ya da yarı-üretilmiş nesnelere, mühürler, seramik, fildişi, ağaçtan nesnelere ve diğer organik mallar

³⁸ Cline 1994: 70; bu tür kaplar, ayrıca Kabarsa ve Kırkkale'de de ele geçmiştir.

³⁹ Batı Anadolu'da; Troya, Klozemanai, Milet, Milasa, Iassos, Bayraklı, Selçuk (mezarlardan), Düver, Çandarlı, Larissa, Müsgebi (mezarlardan), Beycesultan, Sardis, Panaztepe (mezarlardan) (LH I-II; LH IIIA; LH IIIAB; LH IIIB; LH IIIBC; LH III stil'lerinde); İç Anadolu'da Maşat (LH IIIB), Fraktin (LH IIIC), Doğu Akdeniz'de, Kıbrıs, Kargamış, Alalah, Ebla, Ugarit, Lataqiye, Byblos, Tyre, Hazor, Megiddo, Jariusalem, Amman, Askalon, Gaza, Hebron vb. Ünal 1991 : 24 -26; Cline 1994: 73

⁴⁰ Hititlerle Mykenliler birbirlerini tanımakta ve birbirlerinin ürünlerini kullanmaktaydılar. Bu, Kilikia Kuzey Suriye ve Batı Anadolu'daki arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır. Cline 1994: 70 ; Bu iki güç Ugarit'in yanısıra olasılıkla Tarsus'ta da karşılaşmış ve Tarsus'taki Hitit tapınağı, LH IIIC kapları kullananlarca yıkılmıştır. Sanders 1985: 155

⁴¹ Hanfmann 1948: 138 vd.; Özgüç 1982: 31; Sanders 1983:158; Mcqueen 1986: 107 vd.; Cline 1994: 68; Postgate 1998: 216 , 225

geldiklerini öne sürmektedir.⁴² T.Özgüç de; Maşathöyük (*Tapigga*)'de bulunan Myken IIC tipi üç tüm kabın, kuzey-batı Suriye/Kilikia aracılığıyla ithal edildiğini, belirtmekte ; Hitit ülkesini Doğu Toroslar üzerinde Çukurova'ya bağlayan doğal dağ geçidi üzerindeki Fraktin ' de de son yapı katının enkazı içinde bulunan Myken IIC 'ye ilişkin '*stirrup jug*' ve bir kılıcın da⁴³ Hitit denetimindeki kuzeybatı Suriyeli ya da Çukurovalı tüccarlar aracılığıyla getirildiğini savlamaktadır.⁴⁴ Bütün bu örnekler, Kilikia'nın Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Hitit devleti denetiminde sınırlı olsa da Doğu Akdeniz ticaretine ilgisiz kalmadığının göstermektedir.⁴⁵ Myken ticaretinin rotası, saat ibresi yönünde Mısır, Suriye-Filistin, Kıbrıs'tan, Batı Ege 'ye; Anadolu'nun güney kıyıları aracılığıyla (Rodos Kiklad) kıta Yunanistan'a; ya da tersi yönde; Rodos'tan başlayarak Telmessus'a (Fethiye), oradan doğrudan Kıbrıs'a gittikleri ve Kıbrıs'tan da Suriye-Filistin'in varıl limanlarına uğradıkları öne sürülmektedir.⁴⁶ Ugarit tüccarları da, ticaret gemileriyle Myken kaplarını Kaphtor'dan kendi limanlarına oradan da bütün Suriye'ye⁴⁷ olasılıkla Kilikia'ya da dağıtmışlardır. Kilikia'nın Hitit denetiminde olması Myken kolonilerinin Kilikia'ya yerleşimini ve ticaret serbestisini engellemiştir.

Geç Tunç Çağı'nda Kilikia ticaretinde adından söz edilen önemli bir liman (karum) vardır: Ura. Ura, Kilikia'nın bir liman kentidir.⁴⁸ Yeri için; Kalykadnos vadisi, Silifke, Olba teritoryumu, Kelenderis gibi merkezler önerilen Ura'nın,⁴⁹ Hititlerin Akdenizdeki uluslararası ticaretinde önemli bir rolü vardır. Kilikia'da bugün için yeri kesinleşmemiş olsa da, Ura'nın M.Ö.XIII.yüzyılın sonunda Hatti ülkesinin (sözde) vasali olduğu bilinen Ugarit⁵⁰ gibi uluslararası bir ticaret limanı ile ilişkide olduğu, Ugarit arşivlerindeki Akkadca yazıtlardan bilinmektedir. Ugarit; Mısır, Assur, Alaşya (Kıbrıs), Kilikia-Ura, Beyrut, Ashdod ve Myken'den çok sayıda tüccarın gelerek iş yaptığı bir limandır.⁵¹ Hitit kralı III.Hattuşili ile Ugarit kralı Niqmepa arasındaki yazışmaya göre: Hattuşili'nin tüccarları, O'nun adına Ugaritle iş bağlantısı içindedirler. Bu tüccarların (*tamkaru Ura*) Uralı (*avilu/maru Ura*) olduklarından söz edilmekte ve onlar, 'Güneşin

⁴² Hanfmann 1948: 140

⁴³ Yine bir Myken kılıcı da Boğazköy'de (*Aşşuva*'dan haraç yolu ile) bulunmuştur.

⁴⁴ Özgüç 1982: 31

⁴⁵ M.Ö.1370'lerde Hitit egemenliğine giren K.Suriye'nin kıyı kesimlerinde ya da iç bölgelerinde LH IIIA kaplarının çok daha fazla örnekle temsil edilmesine karşın ; LH IIIB örneklerinin daha az ya da kimi yerlerde hiç bulunmaması, bu bölgedeki Hitit yayılmacılığının sonucu bir ambargo olarak görülmektedir. Cline 1994: 73 vd. Ancak bu sonucun Kilikia için geçerli olması için arkeolojik veriler yeterli değildir .

⁴⁶ Hanfmann 1948: 140; Cline 1994: 91 vd.;

⁴⁷ Astour 1965:253

⁴⁸ Rainey 1963: 321

⁴⁹ Beal 1992: 65 vd.

⁵⁰ Astour 1965:255

⁵¹ Astour 1965 : 253; Sasson 1966: 129

Tüccarları'(tamkaru şa Şamşi) olarak anılmaktadır.⁵² Niqmepa, Uralı tüccarların Ugarit'teki etkinliklerinden yakınmakta, buna karşılık III.Hattuşili de bu ticari etkinliklere bir düzen getirmektedir.⁵³ Hatti kralı, Ugarit kralından kıtlık nedeniyle gecikmeksizin Hitit limanı Ura'ya gemi ve tayfalarıyla komşusu Mukiş'ten hububat taşımalarını istemektedir. Firavun Mernephtah Hititlere hububat dolu gemiler göndermiştir.⁵⁴ Ura ile ilgili yazılı belgeler, yukarıda da görüldüğü gibi deniz ticaretinin Hititler için ne denli önemli olduğunu ve dolayısıyla da Kilikia'nın Hititler için önemini açıklamaktadır.

Kilikia'da ticareti söz konusu olabilecek bir diğer eser grubu da Boğazköy'de(Hattuşa), Alacahöyük'te, Maşathöyük'te (Tapigga), Ortaköy'de (Şapinuva), Kuşaklı'da (Şarişşa), Korucutepe'de, Fraktin'de, Gözlükule'de, Tell Açana'da, bulunan çok uzun boylu iri testiler, mercimek gövdeli matara tipli kaplar, kol biçimli tütsü kaplarıdır.Bu tür kaplara aynı zamanda Kıbrıs'ta (Alaşiya),Mısır'da ve ayrıca Batı Anadolu'da Beycesultan'da raslanması ve Panaztepe'de ,Troya'da Myken kaplarıyla birlikte ele geçmeleri ticari mal olarak değerlendirilmelerini gerektirmektedir.⁵⁵ Kol biçimli kaplar K.Bittel tarafından çalışılmış, ve kökenlerinin olasılıkla Suriye olduğu sonucuna varılmıştır. Bir kült nesnesi olarak,Hurri özelliği göstermektedirler.⁵⁶

Mısır kaynaklarından edinilen bilgilere göre; "Peleset, Tjeker, Şekeleş, Denyen ve Weşes"ten oluşan birleşik deniz kavimlerinin ,1186 larda başlattığı baskınların önünde hiç bir güç(Hatti, Kizzuwatna, Kargamış, Alalah, Arzawa, Alaşiya) duramamış; ve bu dönemin büyük kentleri; Hattuşa, Tarsus, Kargamış, Alalah, Qatna, Kadeş, Hazor, Lachish yerle bir edilerek aynı sonu paylaşmışlardır.Böylece bütün Önasya'da ticari canlılık sona ermiştir.⁵⁷

---

⁵² Rainey 1963: 321

⁵³ Gordon 1958: 28 vd.;Rainey 1963: 322

⁵⁴ Astour 1965: 255; Sasson 1966: 163

⁵⁵ Bilgi 1997: 14

⁵⁶ Maxwell-Hyslop 1971:127 vd.

⁵⁷ Astour 1965: 254; Sandars 1985: 119

KAYNAKÇA

- AKURGAL , E., 1995 *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, İstanbul
- ASTOUR, M. C., 1965 "New Evidence on the Last Days of Ugarit" *American Journal of Archaeology* 69: 235-258
- BEAL, R, 1992 "The Location of Ura" *Anatolian Studies* XLII:65-73
- BING, J.D, 1968 *A History of Cilicia During the Assyrian Period* Michigan, Ann Arbor, Indiana University Microfilms
- BİLGİ, Ö, 1997 "Klasik Çağ Öncesinde Anadolu'da Ticaret" *Palmet I* (Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı):1-36 İstanbul
- BITTEL, K., 1940 "Der Depotfund von Soloi-Pompeiopolis", *Zeitschrift für Assyriologie* 12 (46): 183-205
- CLINE, E.H, 1994 *Sailing the Wine-Dark Sea:International Trade and the Late Bronze Age Aegean* (BAR International Series 591) Oxford
- COLLON, D, 1995 *Ancient Near Eastern Art* London,British Museum
- DERCKSEN, J.G, 1996 *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia* İstanbul, Nederland Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul
- DONBAZ, V., 1997 "Eski Anadolu Koloni Çağında Anadolu'da Ticaret Hayatı" *Palmet I* (Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı):57-71 İstanbul
- FRENCH, D., 1965 "Prehistoric Sites in the Göksu Valley" *Anatolian Studies* XV: 186 vd.
- GARSTANG, J., 1953 *Prehistoric Mersin* Oxford,Clarendon Press
- GOETZE, A., 1940: *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography* New Haven, Yale
- GOLDMAN, H., 1956 *Excavations at Gözlü Kule,Tarsus II* New Jersey,Princeton
- GORDON, C.H., 1958 "Abraham and the Merchant of Ura" *Journal of Near Eastern Studies* XVII: 28-31
- HANFMANN, G.M.A.,1948 "Archaeology in Homeric Asia Minor" *American Journal of Archaeology* LII: 135-155
- MAXWELL-HYSLOP, K.R. 1971: *Western Asiatic Jewellery c.3000-612 B.C* London
- MCQUEEN, J.G., 1986 *The Hittites and their Contemporaries in Asia Minor* London,Thames and Hudson
- MELLINK, M.J., 1989 "Anatolia and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age" *Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*(eds.K.Emre vd.):319-331 Ankara
- MUHLI VE DİĞ., 1985 "Iron in Anatolia and the Nature of the Hittite" *Iron Industry*" *Anatolian Studies* XXXV: 67-84

- ÖZGÜÇ, T., 1982
- 1986
Maşat Höyük II Ankara, Türk Tarih Kurumu yay.(V,38)
"New Observations on the Relationships of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria" *Ancient Anatolia, Aspects of Change and Cultural Development, Essays in Honor of M.J.Mellink*:31-4 University of Wisconsin
- POSTGATE, J.N., 1998
"Kilisetepe 1996 A Summary of the Principal Results" *XIX.Kazı Sonuçları Toplantısı I*:209-226 Ankara
- RAINEY, A.F., 1963
"Business Agents at Ugarit" *Israel Exploration Journal* 13: 313-323
- RENFREW, C.,1996
Archaeology.Theories Methods and Practice (2nd ed.) New York Thames and Hudson
- SANDARS, N.K., 1985
The Sea Peoples,Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C. London,Thames and Hudson
- SASSON, J.M.,1966
"Canaanite Maritime Involvement in the Second Millenium B.C." *Journal of American Oriental Society* 86:126-138
- SEVİN, V., 1997
TAYLOR, W.T., 1983
ÜNAL, A., 1991
Anadolu Arkeolojisi İstanbul, Der Yay.
The Mycenaeans London, Thames and Hudson
"The Peoples on the Both Sides of Aegean Sea" *Bulletin of the Middle Eastern Culture in Japan* IV:16-44 Wiesbaden
- ÜNAL, A., 1993
"Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler" *Aspects of Art and Iconography : Anatolia and Its Neighbors,Studies in Honor of Nimet Özgüç*:727-730 Ankara, Türk Tarih Kurumu
- YENER, K.A.,ve Diğ.
1998: "Anatolian Metal Trade" XXXIV. International Assyriology Congress: 547-564 Ankara Türk Tarih Kurumu Yay. (XXVI,3)